

CUMHURİYETİN İLÂNI VE YANKILARI

Dr. Besim ÖZCAN*

Büyük milletlerin tarihinde onların, hatta dünyanın akışını değiştiren kahramanlar vardır. Bunlar genellikle milletlerin felâket ve çöküş zamanlarında ortaya çıkar ve milletin yeniden doğuşunu hazırlarlar. İşte, Mustafa Kemal Atatürk, son çağ Türk ve dünya tarihinde ortaya çıkmış, bütün dünyanın kabul ettiği bir kahraman olmanın yanısıra, dünya tarihinin benzeri az büyük şahsiyetlerinden birisidir. Bu kahramanın gerçekleştirdiği iş, bir cihan İmparatorluğunun ardından yeni ve milli bir devlet kurmuş olmasıdır.

Bilindiği gibi dünyanın en uzun ömürlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, İmparatorluk çağının en ileri medeniyetini kurmuş, ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren çökmeğe yüz tutmuştu. Bu çöküşü durdurup yeniden eski medeniyet seviyesine ulaşmak için zaman-zaman gerçekleştirilmek istenen hamleler olumlu bir netice vermemiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde, Avrupa devletleri, yıkılmasını bekledikleri bu devletin mirasından pay almak için faaliyete girişmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bu asrın başında ard arda savaşlar yapması ve nihayet I. Dünya Savaşı'na girerek müttefiklerinin yenilmesi sebebiyle silâh bırakmaya mecbur kalması, Avrupa devletlerine bekledikleri fırsatı vermiştir. Savaşı müteakip 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin henüz mürekkebi kurumadan İtilâf devletleri memleketi işgale kalkışmış, böylece Türk milletinin varlığını ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Ancak onların unuttukları bir şey vardı. O da Türk'ün başka vasıflarının yanında tarih sahnesine çıktığından beri kaybetmediği bir temel vasfı ile önemli bir özelliğinin olmasıydı. Bu temel vasıf, uğruna hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığı HÜRRİYET ve İSTİKLÂL duygusudur. Özelliği ise, buhrana düştüğü her zamanda kendisini kurtaracak bir LİDER çıkarmaktı. Türk milletinin bu işgal ve felâket zamanında çıkardığı M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde Milli Mücadele başlatılmış, 1920'de Ankara'da milletin yegâne temsilcisi hüviyetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, binbir zorlukla yürütülen İstiklâl Savaşı kazanılmış, böylece Türk'e gıydirilmek istenen esaret zinciri kırılmıştır.

İstiklâl Savaşı'nı hazırlayan imkânlar, Cumhuriyet'e doğru giden yolu da açmıştı. M. Kemal, daha Milli Mücadele'yi başlatmadan önce yapacağı inkılapları planlamış, Erzurum Kongresi öncesinde, varolan hükümet şeklinin ülkemizin refah, mutluluk ve ilerlemesine yeterli olamayacağını, bu sebeple başka bir hükümet

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğrt. Üyesi.

şeklinin aranması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir; *“Muhakkak ki mevcut şekli-i hükümet, memleketin refah, saadet ve terakkisine kâfi gelmiyecektir. Başka bir hükümet şekli arayıp bulmamız lâzım geldiği kanaatindeyim”*. Esasında Atatürk, mevcut yönetim şekilleri arasında Türk milletinin karakterine ve tabiatına en uygun olanının Cumhuriyet idaresi olduğunu çok önceden tesbit etmişti. Fakat O, diğer tesbitleri gibi, bunu da başlangıçta açığa vurup, ifade ederek, geleneklerine, düşünce kabiliyetlerine ve ruh yapılarına aykırı olan muhtemel değişimlerden ürkeceklerin ilk anda direnme güçlerini harekete geçirmek istemiyordu. Nitekim Atatürk, konu hakkındaki düşüncelerini Nutuk'ta açıklarken, *“... muvaffakiyet için amelî ve emin yol her safhayı vakti geldikçe tatbik etmektir. Millet inkişaf ve itilâsı için selamet yolu bu idi. Ben de öyle hareket ettim ...”* ifadesini kullanmıştır.

Erzurum Kongresi sırasında 7/8 Temmuz gecesi Mazhar Müfit Kansu'ya yapılacak işleri not ettirirken de ilk iş olarak *“Zaferden sonra şekli-i hükümetin Cumhuriyet olacağı”* kaydettirmiştir. Gerek Erzurum ve gerekse Sivas kongrelerinin yapılarak milli birlik ve bütünlüğe dayalı yeni bir hükümetin kurulmasının hedeflenmesi, İngilizlerce de doğru değerlendirilmiştir. Nitekim 1919 yılına ait İngiliz belgelerinde, Anadolu'da başlatılan kurtuluş hareketinin Cumhuriyet'e doğru yol aldığı belirtildiği gibi, 22 Eylül 1919 tarihli The Times gazetesi de Sivas Kongresi'nden *“Sivas'taki Anadolu Cumhuriyeti”* şeklinde bahsetmektedir.

Cumhuriyete doğru giden yolda ilk adım Büyük Millet Meclisi'nin açılışı olmuştur. Galip devletlerin İstanbul Hükümeti'ni BMM'nden bir delegasyon ile birlikte Sevres anlaşmasında yapılacak değişiklik için Londra'ya davet etmeleri üzerine, 21 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ilânı, ikinci adım oldu. Bu kanunun üçüncü maddesinde şu husus belirleniyordu: *“Türkiye Devleti BMM tarafından idare olunur ve hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ünvanını taşır”*. Bu suretle Bekir Sami Bey'in Misak-ı Milli'nin tanıtılması ve amacını açıklayabilmesi için konferansa katılması sağlanmıştır.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından (24 Temmuz 1923) sonra Ankara'da artık savaşın bittiği söyleniyordu. Mustafa Kemal'e göre ise savaş henüz bitmiş değildi. Her ne kadar amaçlarından biri olan Türkiye'nin kurtarılması, düşmanlarla sarılı dağınık, parçalanmış bir İmparatorluktan, ileride dost olabilecek devletler tarafından tanınan bir devlet kurmayı başarmışsa da, ikinci amacını teşkil eden milletin refah ve huzurunu temin edecek siyasi bir rejim henüz kurulmamıştı. Lozan'ı müteakip sıra buna gelmişti. Ancak Türkiye, Falih Rıfkı'nın dediği gibi, denize açılmak için limandan ayrılmış, fakat rotasını kaptanından başka kimsenin bilmediği bir gemiye benziyordu. İzleyeceği nota ne olmalıydı?. Mustafa Kemal kararını vermişti. Zafere doğru Samsun'dan Erzurum'a, Sivas'a, Ankara'ya ve şimdi Lozan'a kadar uzayan sabırlı yolculuğun amacını biliyordu. Kararı şuydu; *“Türkiye bir Cumhuriyet olmalıdır”*. Şimdi kararını yerine getirmek için gerekli güce sahipti. Çünkü kazandığı zafer ve şerefli bir barış, nüfuzunu yükseltmişti. Üstelik kendi

topladığı ikinci meclisin hem kurucusu hem de başkanı olduğu yeni parti ona yeni iktidar yolları açmıştı. Reformlara girişmek için artık yalnızca bir taktik ve zaman sorunuymdu. Nitekim onda Cumhuriyet düşüncesi, yazın Lozan Konferansı sürüp gittiği sırada kafasında belirli bir biçim almıştı. Bir tasarı hazırlayarak gizlice Adliye vekili Seyit Bey'e yollamış, ancak bazı düzeltmelerin yapılması gerektiği için bir yana bırakılmıştı.

Atatürk, Birinci TBMM'nin Nisan 1923'te dağılmasından sonra yeni meclis toplanıncaya kadar Cumhuriyet'in kurulmasına zemin hazırlamak üzere yapılan çalışmalar ve Anayasa'da yapılacak değişikliği, 27 Eylül 1923 günü Neue Freie Presse muhabiri Jozef Hans Lazar'a anlatmıştır. Lazar'ın yazdığına göre, Gazi kamuoyunda derin etkiler uyandırabilecek, tarihe geçebilecek şu açıklamaları yapmıştı; *"Yeni Türkiye Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerini size tekrar edeceğim. Hâkimiyet bilâ kaydu şart milletindir. İcra kudreti, teşri (yasama) salâhiyeti milletin yegâne hakiki temsilcisi olan meclise tecelli ve temerküz etmiştir. Bu iki kelimeyi bir kelimedede hülâsa etmek kabildir: Cumhuriyet"*. Atatürk, Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin paytahtı olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Zaten 1923 yılının ikinci yarısı, yeni Türkiye tarihinde, birbirini takip eden son derece önemli olayların, değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu değişimin başlangıcı, 11 Ağustos 1923'te ilk toplantısını yapan İkinci Büyük Millet Meclisi'nde atıldı. Mazbatalarını alıp gelen milletvekilleri, artık 23 Nisan 1920'de olduğu gibi *"Vatanın, Hilâfet ve Saltanat makamının kurtarılması ve bağımsızlığı için çalışacaklarına"* değil, *"Vatanın ve milletin saadet ve selametinden başka bir gaye gütmeyeceklerine ve milletin kayıtsız şartsız egemenliği esasına bağlı kalacaklarına"* yemin ediyorlardı. 23 Ağustos günkü oturumunda Lozan'da imzalanan barış anlaşmasını onaylayan bu Meclis, Ekim ayında yeni heyecanlara sahne olacaktır. Nitekim bu program Türk milli ordusunun İstanbul'a girmesini, yani İstanbul'un yabancı işgalinden 6 Ekim'de kurtarılmasını müteakip iki aşamada uygulanacaktır.

1- 13 Ekim 1923: Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara şehridir (27 sayılı karar)

2- 29 Ekim 1923: Türkiye Devleti'nin şekl-i hükümeti Cumhuriyettir (364 sayılı kanun).

Öte yandan Eylülün son günlerinde ülke yönetiminin Cumhuriyet olacağı konusundaki haberler gazetelerde yer almaya başladı. İleri gazetesinin, 24 Eylül'den itibaren attığı manşetlerde Cumhuriyet'le ilgili haberler göze çarpmaktaydı. 24 Eylül'de *"Teşkilât-ı Esasiye kanununda tâdilât: İki cümlelerin bir kelimedede hülâsası: Cumhuriyet"*, 25 Eylül'de, *"Üç yıldız imzalı başyazı: Türk Cumhuriyeti"* ve ayrıca Konya mebusu Refik (Koralıtan) Bey'in beyanatı: *"İslâmiyet, esasen Cumhuriyet esasına müstenittir. Bugünkü idare şekli, faaliyet sahasında Cumhuriyet idaresinden farklı değildir"* ifadelerine yer verilmişti. 30 Eylül sayısında ise Suphi Bey'in

başyazısında, "Biz iyi idare edilmek, mesut olmak, terakki etmek istiyoruz. Eğer bunları bize verecekse Yaşasın Cumhuriyet" denilmiştir. 8 Ekim 1923 tarihli Yenigün gazetesinde ise, "Cumhuriyet idaremiz tasrih ve yakında ilân olunacaktır" haberi verilmekteydi. Amerika'da yayınlanan 7 Ekim 1923 tarihli The Washington Post gazetesi, "Yakında Türkiye'de Cumhuriyet'in ilân edileceği haberini vermekte ve bu kararı sağduyunun bir zaferi" olarak değerlendirmekte, Türk örneğinin diğer Avrupa ülkelerince de takip edilmesini temenni etmektedir.

11 Ağustos 1923'te toplanan II. TBMM'nin en önemli kararlarından başta geleni şüphesiz Cumhuriyet'in ilânına dair olan karardır. 27 Ekim 1923 günü Fethi Bey başkanlığındaki kabine istifa etmiş, yeni kabinenin kurulmasında bazı zorluklar ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal'in parti gurubuna çağırılması ve Cumhuriyet'in ilânına kadar olan seyri Kâzım Özalp'ten dinleyelim; "28 Ekim günü Meclis'ten ayrılırken Mustafa Kemal Paşa bana, Kemalettin Sami Paşa ile Halit Paşa'yı al, Çankaya'ya gel dedi. Gittiğimizde İsmet Paşa, Fethi Bey, Fuat (Bulca) ve Ruşen Eşref (Ünaydın) beyleri orada bulduk. Mustafa Kemal Paşa hemen söze başlayarak -Yarın Cumhuriyet'i ilân edeceğiz. Beni fırka gurubuna davet edin, bir konuşma yapacağım- dedi. Erken dağıldık ve ertesi gün Kemalettin Sami Paşa, bir takrir vererek gruba Mustafa Kemal'i davet ettirdi. Mustafa Kemal gelir gelmez gruptan, bazı çalışmalar yapmak üzere bir saat müsaade istedi. Bu arada bazı mebuslarla görüşerek hazırlık yapmak istiyordu. Tekrar toplandıktan sonra kürsüye gelerek Anayasa'nın birinci maddesinin sonuna, -Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyet'tir- fıkrasının ilâvesini ve bazı yeni maddeleri teklif etti. Cumhuriyet'in lehine çok değerli konuşmalar yapıldı. Tarihçi bilim adamı Abdürrahman Şeref Bey, -Şimdi idare tarzımız zaten Cumhuriyet'tir, fazla düşünmeyelim, doğmuş olan çocuğun adını şimdi koyalım- diyordu. Bazı mebuslar biraz acele edildiği görüşündeydiler. Gece saat 20.45'te konuşmalar tamamlandı, Cumhuriyet ilân edildi ve Mustafa Kemal ittifakla 158 oyla Birinci Cumhurbaşkanlığı'na seçildi".

Mustafa Kemal, seçimi müteakip alkış tufanı içinde yaptığı konuşmada; "Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, hakkında kötü fikir besleyenlerin ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, görünüşe düşkün insanlar olduğunu pek güzel isbat etti. Milletimiz hâiz olduğu özelliklerini ve liyakatini hükümetinin yeni ismiyle medeniyet dünyasına daha çok kolaylıkla göstermeyi başaracaktır. Türkiye Cumhuriyeti, cihanda tuttuğu mevkie lâyık olduğunu eserleriyle isbat edecektir".

"Arkadaşlar, bu yüksek müesseseyi yaratan Türk milletinin son dört sene içinde kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere tecellilerini gösterecektir. Bendeniz, mazhar olduğum bu güven ve itimada lâyık olmak için, pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, yüksek heyetinizin şahsım hakkındaki sevgi, ilgi ve güvenin ve desteğinin devamıdır. Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle şahsıma verdiğiniz ve vereceğiniz vazifeleri en iyi şekilde yapmaya muvaffak olabileceğimi ümit ederim".

“Daima muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi bir an bile uzak görmiyerek çalışacağım. Milletın teveccühüne daima dayanarak hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesud, muvaffak ve muzaffer olacaktır” demek suretiyle çalışma ve hizmet aşkını dile getirerek yüreklere su serpmiştir.

Anayasanın kabul ve Cumhuriyet’in ilân edilmesini müteakip Türkiye’nin hayatında yepyeni ve ileri bir dönemin başladığı bütün valiliklere telgrafla bildirildi. Valiler de daha küçük ünitelere kadar bu mutlu haberi ulaştırdılar. 101 pare top yurdun her yanında Cumhuriyet’in kabul olunduğunu ilân ediyor, böylece halka halka büyük bir heyecan dalgası meydana getiriyordu.

Cumhuriyet’in ilân edildiği gece, Fransız Hükümeti’nin Ankarada’ki temsilcisi Mougin Quai d’Orsay şöyle bir telgraf çekecektir: *“Türkiye hakikaten bir sürprizler ülkesi. Beş dakikalık bir kulis çalışmasından sonra Meclis, saat 18.30 da yeni anayasa maddelerini müzakere etmek üzere toplanıyordu. Saat 20.45’te Cumhuriyet ilân edilmişti... Bir kere daha Mustafa Kemal Paşa itibarını güçlendiren ve kendisini durumun tamamen hâkimi kılan gücü ellerine teslim eden siyasi teşebbüs fikrini ispatlamıştır. Cumhuriyet’in ilânı 101 pare top atışı ve hâlâ devam eden coşkularla kutlanmıştır”*.

Oylamanın ertesi günü kendisini tebriğe gelen Mougin’e Mustafa Kemal, harpte tatbik ettiği aynı manevrayı, *“hırpalamak, sonra şaşırtmak için saldırmak ve başarı kazanmak”* şeklinde izah edecektir.

Cumhuriyet’in ilânı bütün yurttta büyük bir heyecan ve sevinçle karşılandı ve şenlikler düzenlenerek kutlandı. İstanbul, Cumhuriyet’in ilânını emsâlsiz bir bayram şenliği içinde kutladı. Gece Ankara’dan telgrafla alınan haber, sabaha kadar İstanbul’un her yerinde duyulmuş, top sesleri üzerine sokağa dökülen halk ne yapacağını bilememiştir. Başta İstanbul belediyesi olduğu halde bütün İstanbullular daha gecedten şenliğe hazırlanmışlar, meydanları, sokakları ve evleri süslemişler, her tarafı bayraklarla donatmışlardı. Ertesi sabahın erken saatlerinden itibaren halk Sultanahmet meydanına doğru akın etmiş, tramvaylar insan seli haline gelmiş olan caddelerde hareket edemedikleri için durmak zorunda kalmışlardı. Bütün okullar da bu şenliğe katılmış, ellerinde bayraklar bulunan öğrenciler geçtikleri yollar boyunca Cumhuriyet lehinde gösteriler yapmışlardır. Beyazıt meydanında Kolordu komutanlığı önünde de büyük bir kalabalık toplanmış, şenlikler yapılarak Cumhuriyet kutlanmıştır. Gece ise bütün caddeler, camiler, minareler ve resmi binalar elektrikle donatılmış, yer yer fener alayları düzenlenmiş, bir ara yağmur yağmasına rağmen şenlikler sabaha kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet’in ilânı, İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığı’na gece yarısı tebliğ edilmiş ve gece yarısından sonra kaleden atılan toparla kutlama yapılmış, halk bu sevinçli gelişmeden haberdar edilmiştir. Sabahın erken saatlerinden itibaren İzmir’in her tarafı ve vapurlar bayraklarla donatılmış, halk sevinç ve coşkunluk içinde

şenlikler yapmıştır. Valilikte yüksek rütbeli subaylar, mülki görevliler ve şehrin ileri gelenlerinin kutlamaları için bir kabul yapılmıştır. İşçi cemiyetleri ve çeşitli mahallelerden gelen halk gece geç vakitlere kadar şehirde dolaşmışlar, hükümet ve kışla önlerine gelerek tezahüratta bulunmuşlardır.

İstanbul ve İzmir'de yaşanan bu mutlu tablo, bütün Türk şehirlerinde aynen yaşanmış, Cumhuriyet rejimine geçişten dolayı duyulan sevinç, düzenlenen şenliklerle dile getirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı basında da büyük yankılar uyandırmıştır. İstanbul'da yayınlanan gazetelerin çoğu muhalif yayın yaparken İzmir basını başından itibaren Cumhuriyeti desteklemiş ve İstanbul basınının muhalefetini kınamıştır. İleri gazetesi Cumhuriyet taraftarı birçok yayın yapmış bu arada 1 Kasım 1923'te Halife Abdülmecid Efendi'nin M. Kemal Paşa'yı tebrik eden telgrafını ve Paşa'nın bu telgrafa verdiği cevabı yayınlamıştır. Halife Abdülmecid Efendi'nin telgrafi şöyleydi:

"Reisicumhur M. Kemal Paşa hazretlerine;

*Bu kere teceddüt eden şekl-i hükümetin millet hakkında hayırlı olmasını
Cenab-ı Haktan niyaz ve temenni eylerim. 31 Teşrin-i evvel 1339*

Abdülmecid bin Abdülaziz Han".

Telgrafa Mustafa Kemal Paşa şu cevabı göndermiştir;

"İstanbul'da Halife-i Müslimin Abdülmecid Hazretlerine;

*Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki hayr-hâhâne temenniyât-ı hilâfet-penâhilerine
takdim-i teşekkürat ederim. 1 Teşrin-i sâni 1339*

Türkiye Reisicumhuru Mustafa Kemal".

Cumhuriyet hakkında en güzel ve tatminkâr bilgiler ve haberler İleri gazetesinde neşredilmiştir. Nitekim gazetenin 31 Ekim 1923 tarihli sayısında; *"Cumhuriyet'in ilânına mecburduk. Çünkü pek muhtaç olduğumuz muntazam ve faal bir hükümet te'sisi için en doğru ve en kestirme yol budur. Cumhuriyet'in ilânı ile biz İslâmiyet'in esasına rücu etmiş oluyoruz. Yeni Türk Devleti, Cumhuriyet'in ilânı ile artık hepimizin beklediği son kat'ı şeklini almıştır"* açıklamasını yapmıştır. *"Cumhuriyet'in Faydaları"*; *"İslâmiyet ve Cumhuriyet"* başlıklarıyla da şu ifadelere yer vermektedir:

"Cumhuriyet'i ilân ve kabul etmekle biz bu tarz-ı hükümetle idare edilen demokrat garp milletlerine yaklaşıyoruz. Cumhuriyet idaresi her vatandaşa, memleketin mukadderatına karşı büyük bir alâka tevliid eden bir usuldur. Kabine reisinin bizde de reisicumhur tarafından intihabı gayet musib bir harekettir. Bugün en ziyade muhtaç olduğumuz şey muntazam bir hükümet, faal bir Hey`et-i Vekile olduğuna şüphe edilemez. İşte yeni tarz-ı idare bize bunu te`min edebilecektir. Garp

devletleriyle münasebetimizde bunun muhsinatı görülecektir. Çünkü medenî aleme karışmak isteyen bizim gibi yeni kurulan bir devletin cumhuriyet olması demokrat milletlerin bize karşı izhar-ı temâyül etmelerine yardım edecektir”.

“Cumhuriyet idaresi şeriat-ı İslâmiye’ye en muvafık olan bir tarz-ı hükümettir. Malumdur ki, sadr-ı İslâm’da saltanat-ı ferdiye bilinmezdi. Dünyayı adalet ve icraatları ile hayrete garkeden Hülefâ-ı Râşidin hazeratı ümmet tarafından müntehab birer reisicumhur idiler. Fakat bu güzel esas sonraları unutuldu. Menfaatperest, mütegalib birtakım adamlar milel-i İslâmiye’nin başına geçerek, saltanat-ı ferdiyeyi te’sis etmişlerdir. Bu suretle müslümanlar gitgide inhitata duçar olmuşlardır. Cumhuriyet ile hâkimiyet-i milliyenin te’lif edilip edilemeyeceğine hâlâ tereddüt eden bazı adamlara tesadüf edilmektedir. Bunlara esasat-ı İslâmiyet’i hatırlatırız. Biz Cumhuriyet’i ilân etmekle, esasat-ı İslâmiye’ye rücû ediyoruz. Yeni tarz-ı idaremizin az zamanda büyük menfaatler göstereceğini ümit ederiz”.

Bütün bu tatminkâr açıklamalara rağmen Cumhuriyetin ilânını şaşkınlık ve endişe ile karşılayan çevrelerin bazı tereddütleri vardı. Cumhuriyet ne demektir? Sadece Sultanın hâkimiyeti yerine Mustafa Kemal’inkini mi geçirecekti. Halifelik ve onunla birlikte İslâm dünyasının lideri olarak Türkiye’nin durumu üzerindeki etkisi ne olacaktı? gibi sorulara cevap arıyorlardı. Bunların dışında Cumhuriyet’in ilânında acele edildiğini iddia edenler olduğu gibi, Türk milletinin henüz Cumhuriyet’i hazmedecek bir olgunluğa erişmemiş olduğu düşüncesinde olanlar da bulunmaktaydı.

Endişe ve tereddütlerin ana noktasını teşkil eden Hilâfet meselesi hakkında 11 Kasım 1923 günlü Tanin gazetesinin bir makalesinde bu tereddütler şöyle dile getirilmekteydi; “Hilâfet bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devleti’nin, âlem-i İslâm içinde hiç ehemmiyeti kalmıyacağını, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Hanedân-ı Osmanî’de kabul edilmiş ve binaenaleyh ve ilelebet Türkiye’de kalması taht-ı te’mine girmiş hilâfeti elden kaçırmak tehlikesini icad etmek akıl ve hamiyet ile, hiss-i milliyet ile zerre kadar kabil-i telif değildir”.

Bu Hilâfet meselesi, sadece ülkede değil, Türkiye sınırlarının çok ötesinde de ilgi uyandırdı. Özellikle Hindistan müslümanları arasında Cumhuriyet rejiminin nimetleri hakkında endişeli soruşturmalara yol açtı. Ancak Mustafa Kemal’in; “Hilâfete taarruz edenler, milel-i İslâmiyeden Türk’ü çekemiyenler değildi. Fakat Çanakkale’de, Suriye’de, Irak’ta İngiliz bayrakları altında Türklerle vuruşan milel-i İslâmiye idi” meâlindeki sert bir cevabıyla karşılaştılar.

Cumhuriyet’in ilânını erken ve aceleye getirilmiş bir girişim olarak gören Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Bey’in hilâfetin yanısıra bir kuşkusu da Mustafa Kemal’in bundan böyle tek başına davranacağı yolunda idi.

Türkiye’deki muhafazacı muhaliflerin Cumhuriyet’e karşı esas itirazı, Cumhuriyet’in Türk ulusunun hem kendi İslâmî ve İmparatorluk geçmişiyle, hem de

bu kadar uzun süre liderleri oldukları müslüman dünyasıyla bağlarını tehlikeye koyacağı endişesinden kaynaklanmaktaydı. Ancak gelişen olaylar bunların bu iddia ve düşüncelerinde ne kadar yanlış olduklarını açıkça gösterdi. Nitekim Cumhuriyet hakkında tereddütü olan zümreler bu tavırlarını değiştirerek sonraki Cumhuriyet bayramlarında yerlerini almışlardır.

Tanın gazetesinin yanısıra, yine İstanbul'da yayınlanmakta olan Vatan ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri, zaman zaman Cumhuriyet'in erken ilân edildiği hakkında tenkit yazılarına yer vermişlerdir. Yenigün ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri ise Cumhuriyetçi çizgide, birlik ve beraberliği sağlama gayesi güden yazılar yazmış ve diğer gazetelerin muhalefet etmelerini de açıkça eleştirmekten geri kalmamışlardır.

İstanbul basınının kısmî muhalefetine karşılık İzmir basını başından itibaren Cumhuriyet'in ilânını desteklemiş ve İstanbul basınının aleyhteki yazılarına karşı çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilân edildiği günlerde İzmir'de Türk Sesi, Anadolu, Ahenk, Hizmet Sada-yı Hak, Türk İli ve Ahali gazeteleri çıkmakta ve Cumhuriyet'in lehinde yazılar yayınlanmaktaydı. Örneğin Ahenk gazetesinin 31 Ekim 1923 tarihli sayısında Cumhuriyet'in ilânından övgüyle bahsedilmiş, İzmir halkının büyük bir mutluluk ve sevinç içinde Cumhuriyet lehinde tezahüratta bulunduğu ve şenlikler yaptığı anlatılmıştır.

İzmir'de yayınlanan ilk Türk gazetesi olan Türk Sesi ise, Cumhuriyet'in ilânından önce neşrettiği yazılarda Cumhuriyet'e zemin hazırlamaya ve bu idareyi halka tanıtmaya çalışmıştır. Nitekim 17 Ekim tarihli gazetede, Mahmut Esat imzasıyla çıkan yazıda; *yeni Türkiye'nin eski idare makinesiyile yürümeyeceği* üzerinde durulmuş, *yeni hayatın ihtiyaçlarına göre kurulmuş bir devlet makinesine ihtiyaç olduğu* dile getirilmiştir. Ayrıca, *"16 Mart işgalinden sonra teessüs eden ve milli hükümet esasen Cumhuriyet'ten başka birşey değildi. TBMM hükümetle hilâfeti tefrik ettiği dakikada bilfiil ve bilkuvv ve bir Cumhuriyet olduğunu ilân ediyordu"* değerlendirmesine de yer verilmiştir.

İzmir halkının Cumhuriyet'i candan desteklemesinde muhakkak ki bu yazıların olumlu tesirleri olmuştur.

Cumhuriyet'in ilânı sadece ülkede değil, ülke dışında da büyük yankılara sebep olmuş ve memnuniyetle karşılanmıştır. Cumhuriyet'in ilânının yabancılar tarafından nasıl karşılandığı konusundaki bilgileri 1 Kasım 1923 tarihli İkdâm gazetesinden takip edebilmekteyiz. Haber şöyleydi;

"Yeni şekl-i devletimizin ecnebler nezdindeki tarz-ı telâkkisini anlamak için dün bir muhabirimiz şehrimizdeki ecnebi mahafilinde tedkikatta bulunmuştur. TBMM Hükümeti'nin hükümet-i Cumhuriye şekline inkılâbı Fransızlar mahafilinde pek iyi ve şâyân-ı memnuniyet akisler tevliid etmiştir. Kendileri de hükümet-i

Cumhuriye ile idare edilen Fransızlar Türkiye'nin de cumhuriyet oluşunu Türklerin âtisi için pek hayırlı görmekteyler.

Diğer ecnebler, Türkiye Hükümeti'nin cumhuriyet inkılâbı ile devlete hakiki bir şekil verilmiş olduğu kanaatindedir. Harici düşmanlarına karşı istiklâllerini müdafaa ve muhafaza eden ve onu her ne pahasına olursa olsun te'min etmek isteyen Türkler kendi istikbâllerinin parlak olması için elbette iyi bir çığır takip etmek isterler. Binaenaleyh cumhuriyetçi Fransızlardan başka diğer ecnebler de Türkiye ve Türkler için cumhuriyetin mesut ve müteyemmen olmasını temenni ediyorlar”.

Bu arada dikkate değer bir yankılanma Fransızlardan gelmişti. Fransız temsilcisi Yenigün gazetesinde yayınlanan demecinde, Türkiye'de bağımsızlık savaşından sonra ilân edilen Cumhuriyeti, Fransızların 1871 savaşı yenilgisinden sonra İmparatorluk rejiminden Cumhuriyet'e yönelmelerine benzeterek şunları söylemişti: *“Dünya, Türk Hükümeti'nin Cumhuriyet'e dönüştürülmesiyle devlete gerekli biçimin verildiği kanısındadır. Düşmanlarına karşı ne pahasına olursa olsun bağımsızlıklarını savunan ve koruyan Türkler, geleceklerinin aydınlık olması için iyi bir çığır açmışlardır. Cumhuriyetçi Fransızlardan başka, öteki yabancılar da Cumhuriyet'in Türkiye ve Türkler için mutlu, uğurlu ve kutlu olmasını dilerler”.*

Cumhuriyet'in ilânı, yeni Türkiye tarihinde hakıyla bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Çünkü o güne kadar Mustafa Kemal, düşmanlardan oluşan bir dünyaya karşı savaşarak onun istiklâlini kazanmayı başarırken, her alanda ilerlemeyi öngören büyük devrimini aynı başarıyla uygulamaya koymayı ve üstelik Türkiye Cumhuriyeti'ne Avrupa milletleri topluluğunda önemli bir yeri sağlamayı bilmiştir.

Seçilmiş Bibliyografya;

- . Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara 1977.
- . Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, Ankara 1989.
- . Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, İstanbul 1981.
- . İzzet Öztoprak; *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara 1981.
- . Kâzım Özalp-Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, İstanbul 1995.
- . Lord Kinross, *Atatürk, Bir Millet'in Doğuşu*, (Türkçesi: Necdet Sander), İstanbul 1984.
- . Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, İstanbul 1967.
- . Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti (1923)*, Ankara 1971.
- . Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, Ankara 1988.
- . Mehmed Safvet, *Türkiye'de Demokrasi İnkılâbı*, İstanbul 1928.

- . Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Hazırlayanlar: Birol Emil, Melin Haser, Mehmet Ali Aydın) II, İstanbul 1989.
- . Paul Dumont, *Mustafa Kemal*, (Tercüme eden: Zeki Çevikkol), Ankara 1994.
- . Selami Kılıç, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiyesine Türk İnkılabının Fikir Temelleri*, Erzurum 1988.
- . Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, İstanbul 1998.
- . Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara 1983.
- . Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara 1988.